

6. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской лит., 1999. – 447 с.
7. Проблеми психологічної герменевтики : монографія / [Н. В. Чепелева, Т. М. Титаренко, М. Л. Смульсон та ін.]. – К. : Міленіум, 2004. – 276 с.
8. Проблемы психологической герменевтики / [Н. В. Чепелева, Т. М. Титаренко, М. Л. Смульсон и др.]. – К. : Изд-во Нац. пед. ун-та им. Н. П. Драгоманова, 2009. – 382 с.
9. *Чепелева Н. В.* Теоретичні засади наративної психології / Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. М. Шиловська, С. Ю. Гуцол // Наративні психотехнології / Н. В. Чепелева. – К., 2007. – С. 3–37. (Серія “Психологічний інструментарій”).

© Зарецька О. О.

ОЛЮДНЕНІ ТА ОРЕЧЕВЛЕНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СПОСОБИ ОПАНУВАННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

В. А. Крайчинська

Суб'єкт-суб'єктні та суб'єкт-об'єктні соціально-психологічні самонастановлення особистості аналізуються як результат вибору між олюдненням та оречевленням ставлення для досягнення інформаційної визначеності у світі, невизначеність якого постійно зростає. Наведено соціально-психологічні прояви, що засвідчують зміну дослідницького погляду на людину – від “препарування” до “співрозуміння”, а також простежується розвиток досліджень соціально-психологічних настановлень – від поведінкових аспектів до змістовно-сміслових. Розкрито соціально-психологічний зміст олюдненого та оречевленого настановлень, розглянуто дослідження їх виявів через концепції світобудови, смислу, освоєння/відчуження, життєвої компетентності, соціалізації, конформізму, існування, взаємодії, поліфонії, вчинку, вибору. Серед чинників формування олюдненого чи оречевленого настановлень зазначено вибір/уникнення відповідальності, свободи, складнощів, невідомого, безпеки, мініливості.

Ключові слова: суб'єкт, об'єкт, соціально-психологічні настановлення особистості, людина, оречевлення, невизначеність.

Субъект-субъектные и субъект-объектные социально-психологические личностные самоустановки анализируются как результат выбора между очеловечиванием и овеществлением отношения, целью которого является достижение информационной определенности в мире все возрастающей неопределенности. Приведены социально-психологические проявления, свидетельствующие об изменении

исследовательского взгляда на человека в направлении от “препарирования” к “сопониманию”, а также прослеживается развитие исследований социально-психологических установок – от поведенческих аспектов к содержательно-смысловым. Раскрыто социально-психологическое содержание очеловечивания и овеществления установок, рассмотрены исследования их проявлений с помощью концепций миропостроения, смысла, освоения/отчуждения, жизненной компетентности, социализации, конформизма, существования, взаимодействия, полифонии, поступка, выбора. Среди условий формирования установок очеловечивания и овеществления указаны выбор/избегание ответственности, свободы, трудностей, неизвестного, опасности, изменений.

Ключевые слова: субъект, объект, социально-психологические личностные установки, человек, овеществление, неопределенность.

Subject-subject and subject-object social-psychological attitudes of personality analyzed as a choice between of the humanization and inhumanization – information in order achieve certainty. Social-psychological content of the subject-subject and subject-object attitudes are presented through conceptions of the construction, meaning, appropriation/expropriation, life-complementation, socialization, conformism, existence, interaction, dialogue, action, choice. The choice/the avoidance of the responsibility, liberty, difficulty, unknown, danger, changing are treated as a form-factor of the subject-subject and subject-object self-attitudes.

Key words: subject, object, social-psychological attitudes of personality, human, self, inhumanized, indefinity.

Проблема. Безумовно, неможливо, зауважує Сімона де Бовуар, розглядати будь-яку проблему, пов'язану з людиною, не зайнявши певної позиції. Переважне ставлення до людини: як до речі – об'єкта, чи як до людини – суб'єкта – визначає, чи є вона засобом чи метою, “сама собі ціллю” (Леся Українка). Наступне питання – визнання за іншою людиною права бути значимим, окремим, повноцінним, дієспроможним суб'єктом. Питання, як саме – як до суб'єкта чи як до об'єкта – ставиться людина до самої себе, розвертає проблему настановлення як ставлення до себе як до іншого. Суб'єкт-суб'єктне настановлення щодо людини можна назвати олюдненням.

Основними точками опертя в межах суб'єктного підходу до людини в українській філософській, психологічній думці стали твори Г. Сковороди, його “філософія серця” і поняття “спорідненої діяльності”; праці В. А. Роменця, його вчинковий підхід та підхід до людини в “Історії психології” як до суб'єкта, а не об'єкта історії; розробки В. О. Татенка, його суб'єктно-вчинкова парадигма, закономірності становлення суб'єктності, розгляд психічного, душевного і духовного. Що ж до таких феноменів життя, як життєвий

світ людини, її життєвий шлях, життєві домагання та життєві завдання особистості, то ми спиралися на праці Т. М. Титаренко. У межах психології соціальних настановлень, що розглядаються як утворення, в яких певною мірою зфіксовані особливості суб'єктності людини, ми спиралися на праці Д. М. Узнадзе, Н. І. Сарджвеладзе, К. О. Абульханової-Славської, С. Д. Дерябо, які досліджували соціально-психологічні настановлення, їх модус, предмет та ступінь суб'єктності настановлення, власне міру олюдненості іншої людини, світу, природи.

Особливості подальшої диференціації предмета настановлення, зокрема самонастановлення в просторі життєвих завдань особистості та в їх окремих сферах, залишаються недослідженими. Таким чином, недостатня дослідженість суб'єктності особистості у сферах її життєвих завдань зумовила *актуальність* даної роботи.

Мета статті: з'ясувати, як співвідносяться суб'єкт-суб'єктні і суб'єкт-об'єктні соціально-психологічні настановлення у сферах життєвих завдань особистості.

Актуалізувати проблему суб'єктної чи об'єктної настановленості може буттєва, екзистенційна ситуація людини – особиста чи актуальна для її родини, кола, країни, суспільства. Порівняймо ситуацію “продрозверстки” і Голодомору – і стане зрозумілим, що проблема суб'єктної або об'єктної настановленості є не лише питанням “бути чи не бути” [14], а й питанням життя або смерті цілого народу.

Ми можемо спостерігати яскраві ілюстрації змін суб'єктних особливостей життєвих завдань особистості, унормованих соціумом, навіть на прикладах наших знайомих і членів родини: деякі бабусі та дідусі нинішніх 40-50-річних одружувалися ще за вибором батьків; їхні батьки, якщо вони жили в селі, ще мали проблеми із зміною місця проживання та місця роботи, адже у селян не було паспортів; вони самі ще знайомі з обмеженнями щодо праці та житла через інститут прописки тощо. Спостерігається зміна підходів та запитів соціуму і щодо часових особливостей життєвих завдань у певних сферах. Наприклад, у сфері навчання відбувся перехід від фіксованого віку учнівства та отримання вищої освіти до реальної безперервної освіти та професійного вдосконалення, від однієї освіти (та однієї спеціальності в певний період життя) – до поліспеціалізованості, наявності декількох освіт і декількох спеціальностей в один період життя. У сімейній сфері відбулася зміна вікової межі створення першої сім'ї жінками, народження першої дитини – від 13 до 45 років; змінився підхід і ставлення соціуму до нерівновікових шлюбів, у яких

старша жінка; з'явилися такі соціально схвалювані форми стосунків, як постійний партнер і громадянський шлюб – етапи, що часто передують шлюбові. Зміна наукових поглядів на дану проблему зосереджена в основному на прийнятті процесного підходу. Так, наприклад, у віковій психології розвиток особистості нині не обмежується юнацьким віком, а розглядається як такий, що триває значну частину життя; у межах психодинамічної концепції в акмеології час акме розглядається не як точка в часі життя, а як процес максимально інтенсивного зростання, що веде до якісних змін у значимих для особистості сферах [12].

Сучасні тенденції в психології, які можна розглядати як позитивні з позицій *об'єктного чи суб'єктного підходу дослідника до Людини*, засвідчують: 1) зростання уваги до підходів і досліджень гуманістичної психології, зосередженої на тому, що є специфічно людським, як протипаги психології, що ставить за мету управління людиною та передбачення її [1]; 2) заміну уявлень про людину як статичну на уявлення про неї як істоту динамічну; 3) перехід від розуміння Я-концепції як цілісного, єдиного узагальненого уявлення людини про себе до розуміння Я-концепції як також і багатогранної та багатомірної [13; 22]; 4) зміну погляду на людину поза оточенням на погляд “Людина у Світі”, в тому числі у світі людей та у світі буденності [13; 14; 27]; 5) зростання рефлексії ціннісних та смислових аспектів світу людини як характеристику сучасного постнекласичного розуміння людського буття [13]; 6) постання психології суб'єкта як нової методології розуміння людського буття [13]; 7) новий рівень функціонування категорії суб'єкта, що починає відігравати в сучасній психології системотвірну роль [13]; 8) формування уявлення про людину як “людину в історії” [17] та “людину, що має власну історію”; 9) констатацію двох можливих векторів самореалізації людини – буденної і трансцендентної [14], ситуативної і надситуативної [19], об'єктної і суб'єктної; 10) розуміння постмодерного світу як ацентричного, плинного, невизначеного.

У формуванні розуміння суб'єктом інших людей суттєву роль відіграють нераціональні складові людського буття, до яких відносять настановлення, погляди, переконання, емоційні ставлення, невербалізовані операціональні смисли, особистісне знання [13]. Наставлення, як правило, розглядають під час дослідження вибіркості та спрямованості психічних процесів; механізмів неусвідомлюваної регуляції діяльності особистості; механізмів саморегуляції, стійкості та узгодженості соціальної поведінки; зміни настановлень, зокрема під впливом пропаганди; коли потрібно

спрогнозувати можливі форми поведінки особистості в певних ситуаціях.

Термінологічна невизначеність, властива дослідженням психології настановлення другої половини ХХ ст., що зазначає А. С. Прангішвілі, значною мірою простежується і в сучасних українських джерелах, де для позначення явища соціально-психологічного настановлення використовують поняття “атитюд”, “соціальна установка”, “фіксована соціальна установка”, “настановлення”, “наставлення”, “постава” і, навіть, “настанова” (останнє, на наш погляд, видається не виправданим, оскільки найближчим синонімом цього поняття є “вказівка”).

Настановлення визначають як 1) диспозицію до певної форми активності, орієнтовану активну організацію індивіда; 2) селективну та регуляторну систему організації поведінки індивіда; 3) стан “вірогіднісного прогнозування” [20]; 4) стан цілісного суб’єкта, наявність готовності до певної форми реагування [29]; 5) стан, що є виявом позиції, ставлення суб’єкта до речі, власне, той смисл, який ця річ має для нього [20]; 6) результат вироблення ставлень особистості до соціальних інститутів, норм і цінностей, оточуючих людей [24].

Отже, у соціально-психологічних настановленнях зафіксовано ставлення особистості, які у співвіднесенні з позаособистісним, соціальним, власне, і є об’єктом досліджень соціальної психології, а сам суб’єкт ставлення розглядається як її предмет [7].

Настановлення, що виникає в кожному окремому випадку повторного предствалення предмета настановлення (атитюдного об’єкта), Д. М. Узнадзе та представники його школи розглядають як первинне, на відміну від фіксованого настановлення. Виокремлюється ділянка досліджень, які здійснюють методом “фіксованого настановлення”. Згодом настановлення визнаються важливим компонентом структури особистості. У *структурі* настановлення було виділено характеристики дифузності/диференційованості, фіксованості/нефіксованості, динамічності/статичності, пластичності (поступовості чи одномоментності його згасання), лабільності/статичності (як характеристики адекватних і стереотипних настановлень) [20].

У структурі соціально-психологічного настановлення виділяють три традиційні складники – емоційний, когнітивний та діяльнісний. Усі компоненти, за результатами докладного дослідження Н. І. Сарджвеладзе, – емоційний, когнітивний та конативний, характеризуються валентністю і структурною складністю. Валентність означає протилежні полюси позитивності/негативності в цілому, а

структурна складність виявляється в кількості елементів, що утворюють даний компонент, та їх різноманітності [24].

Розвиток досліджень настановлень особистості відбувався в напрямку від розуміння їх як “структурного, функціонального, процесуального” до “феноменального, змістового”, “якісного” [7, с. 80, 82], від досліджень функціонування настановлень у Д. М. Узнадзе до досліджень змісту настановлень, зокрема їх модусу і предмета, у Н. І. Сарджвеладзе. Причому в останніх дослідженнях структурне і змістове перетинаються. Разом з тим категорії “настановлення” Д. М. Узнадзе і “ставлення” В. М. Мясіщева, які відносять до категорій структурного, функціонального, процесуального аналізу, слугують розкриттю суб’єктивного змісту внутрішнього світу особистості [7, с. 81].

Настановлення фіксують і визначають сутність та ступінь значимості для суб’єкта того чи іншого соціального об’єкта чи класу об’єктів. Таким чином настановлення виконують *функцію* орієнтирів життєдіяльності особистості у світі. Завдяки настановленням процес соціалізації особистості набуває тієї чи іншої спрямованості [21]. Наставовлення, що виникли завдяки соціальній взаємодії, формують культуризовану – таку, що засвоїла культурні моделі, – або ж соціальну особистість [21, с. 69, 70].

Виникнення настановлень – їх формування, стабілізація та зміна – відбувається через стосунки, взаємодію, ставлення в межах системи “особистість – соціум” [24]. Наставовлення інтеріоризуються за допомогою різних механізмів – умовного рефлексу, наслідування, навіювання, ідентифікації [21]. У процесі формування настановлень мають значення також мова і мислення – інтеріоризація настановлень відбувається через мовні та мисленнєві моделі. *Динаміка* настановлень зумовлена також знайомством з новими культурними моделями [21].

Подальші дослідження розгорталися з урахуванням мотиваційного – суб’єктивного фактору настановлення та на основі розгляду проблеми настановлення при вивченні активності суб’єкта.

На переконання дослідників, у тому числі і представників грузинської школи, настановлення слід розуміти не як основу стереотипності поведінки, а як передумову самої можливості цілеспрямованої поведінки. Наставовлення як суб’єктивний стан, на основі якого виникає конкретна спрямованість активності, виявляє саме психологічний зміст взаємодії – потреби і ситуації, змісту і особистісного смислу [15; 20].

Модуси суб’єкт-суб’єктного і суб’єкт-об’єктного настановлення у суб’єктно-вчинковій парадигмі, де буття суб’єкта визначається як

співчутливо-дієве переживання конкретної неповторності світу, можна співвіднести з категоріями унікального і загального, оживленням і омертвінням, чутливістю і байдужістю, вчинком і теоретизуванням, зі світом життя і світом культури [4; 23]. Оскільки людина відчувається у світі культури впевнено і невпевнено – у неповторному світі життя, вибір між олюдненням і оречевленням залишається постійно актуальним. Через суб'єктний та об'єктний модули настановлення людина може набувати впевненості, діючи або “з огляду на необхідність сенсу, або з огляду на обов'язковість, загальність культурного зразка” [21, с. 70].

Суб'єкт-суб'єктне настановлення щодо людини: олюднений світ. У випадку суб'єкт-суб'єктного настановлення щодо інших про іншого і про себе (за умови такого ж самонастановлення) можна сказати “ми”, у разі ж суб'єкт-об'єктного настановлення інші сприймаються як “вони”. Суб'єкт-суб'єктне настановлення передбачає, що Інший, Я, Світ сприймаються як собі подібні істоти. Вони є кінцевою метою, а не засобом для досягнення певної мети. Суб'єкт-суб'єктно настановлена щодо інших людина характеризується безкорисливістю, альтруїзмом, турботою про підвищення рівня персоналізації через стимулювання тенденції елевації, самостійності, самореалізації, саморозвитку, визнання індивідуальності іншої людини, її автономності та права на власний голос [24]. Власне, міжособові суб'єкт-суб'єктні стосунки М. М. Бахтін назвав багатоголосними.

Суб'єктність як якість людини передбачає її цілісність, самодіяльність, інтегрованість, суперечливу єдність, динамічну взаємопов'язаність емоційної сфери, свідомості та діяльності, свідомого і несвідомого, форми та змісту психічного життя, душі і духу, індивідуального і суспільного, біологічного і соціального [26, с. 254]. Теоретично якості суб'єкта можуть бути представлені в сукупності, як критерії, у дійсності ж певних якостей може і не бути або вони можуть бути виражені слабко [2, с. 34]. Якості особистості як суб'єкта також можуть мати і різний ступінь вираженості в конкретних суб'єктах [16]. Отже, в особистості може спостерігатися певний рівень і ступінь вираженості суб'єктності, причому ця міра власної суб'єктності є результатом вибору самої людини [27]. Також неоднаковим може бути рівень розвитку суб'єктності в одній особистості – як на різних етапах життя, так і в різних життєвих сферах.

Суб'єкт-об'єктне настановлення: людина як річ. У випадку суб'єкт-об'єктного настановлення інші люди, я, світ стають об'єктом споживацького, інструментального, маніпулятивного, утилітарного підходу. Основною метою стає вплив на атитюдний об'єкт, включення

його в коло власних інтересів та трансформація відповідно до своєї картини світу, своїх поглядів та інтересів [24].

Прояви суб'єкт-об'єктного соціально-психологічного настановлення дослідники розглядають як оречевлене настановлення особистості, а подібні до нього взаємопов'язані феномени – як проблему об'єктивації, відчуження та смисловтрати, проблему соціалізації та існування в соціальному “офіційному” світі, як особливість життєвої світобудови і життєву некомпетентність, як проблему екзистенційної фрустрації, ноогенного неврозу, метапатології, як наслідок депривації в дитячому і підлітковому віці [4; 18; 24; 27; 30]. Суб'єкт-об'єктне настановлення пов'язане з переживанням відчуження від інших людей, втрати смаку до життя, агедонії, бажання смерті, почуття власної непотрібності, браку відчуття свободи волі, десакарлізації життя, почуття провини [18].

На когнітивному рівні суб'єкт-об'єктне соціально-психологічне настановлення виявляється в запереченні авторитетів, суспільства, у когнітивному депресивному синдромі, інших когнітивних та духовних розладах, аномії. Неспецифічними проявами явищ, пов'язаних з оречевленим настановленням, можуть бути депресія, девіантна, нерозважлива чи акомодатійна поведінка, залежності та суїциди [10; 18]. Основними рисами людини з оречевленим настановленням є конформізм, цинізм, відособленість, агресивність, асоціальність, дратівливість, конфліктність, апатичність, кволість, хворобливість, боязкість, консерватизм, інфантилізм, нетолерантність [там само].

Е. Фромм описує “замкнене коло” екзистенційних проблем людини, безпосередньо пов'язуючи їх із ставленням до людини як до речі: 1 – втрата життєвої наснаги, прагнення свободи; 2 – втрата власної особистості на догоду технократичній цивілізації та уявному єднанню із соціальною масою, заміщення власної особистості псевдоособистістю, при цьому перетворення особистості у відображення чужих очікувань робить її нестійкою, призводить до втрати впевненості в собі, пристосування до зовнішніх умов задля заспокоєння. Однак за найменшої зміни тривога зростає, що посилює намагання пристосовуватися. Для подолання паніки, яку спричинює втрата власного “Я”, людина змушена добувати собі “Я” з безперервного визнання та схвалення інших людей; 3 – уподібнення соціальним стереотипам остаточно підпорядковує волю людини та деформує її активність, перетворюючи її на псевдоактивність; 4 – людина перетворюється на річ, механізм, її байдужість до життя зростає, і вона стає цілком конформною істотою [5; 30].

Основними чинниками формування *суб'єкт-об'єктного* соціально-психологічного настановлення щодо людини стають:

відмова від відповідальності, уникнення почуття свободи, намагання захиститися від зовнішніх ускладнень, суперечностей та проблем, вибір безпеки та стабільності на протипагу небезпечності та мінливості незнайомого світу, адже в ситуаціях браку інформації, сумніву покладання на загальноприйняте слугує джерелом почуття безпеки [21]. Такий вибір спричинюють історія становлення особистості, зокрема не зовсім сприятливі соціальна ситуація розвитку та умови життя, непродуктивне розв'язання вікових криз, дисгармонійна побудова життєвого світу особистості [27; 30]. Моделі ставлення, що фіксуються в соціальних настановленнях та засвоюються дитиною в одному суспільстві, досить схожі. Прилучаючись до однієї культури, люди подібним чином відчують, мислять, діють. Ставлячись до чогось так само, як інші, виявляючи конформізм, людина переживає почуття належності, “свого”. Виявляючи інакше ставлення, аніж група, “чужий” викликає почуття загрози та переживає соціальний тиск – несхвалення, насмішки, зневагу, відторгнення іншими [21]. Таким чином людина змушена приєднуватися до більшості у своєму оточенні [27, с.204–205] або до “ще більшої більшості” – через відповідність правилам і нормам.

Неоднакове ставлення до себе в різних сферах свого життя, наприклад, ставлення до себе в професійній сфері як до суб'єкта, в особистій – як до об'єкта, свідчить про неоднорідність, суперечливість самонастановлення. Така характеристика самонастановлення пов'язана з характерною рисою сучасного світу людини, що нині активно осмислюється, – сплутаністю протилежностей – високого і низького [25], культурного розвитку і здичавіння, морального прогресу і занепаду, більшої гуманності в ставленні до інших і до себе, “олюднення” багатьох сфер життя людини і разом з тим тривання, а то й посилення процесів дегуманізації, знелюднення в дуже багатьох сферах.

Суперечливе самонастановлення, що є поєднанням суб'єктного і об'єктного настановлень однієї людини щодо різних предметів настановлення, може стосуватися різних соціальних груп чи сфер життя. Суперечливість може також виявлятися в ступені прояву власної суб'єктності в різних сферах, у гармонійності чи дисгармонійності, симетричності чи асиметричності настановлень щодо себе та інших. За спостереженням Монтеня, відмінностей у нас самих є стільки ж, скільки між нами та іншими людьми (цит. за: [9, с.61]). Суперечливу настановленість у межах однієї особистості зауважує Е. Фромм, стверджуючи, що соціальний характер людини являє собою суміш п'яти її плідних і неплодних типів, хоча один або два можуть бути домінуючими [30]. Наслідком такої суперечливості може бути також переспрямування енергії із самоздійснення на

неусвідомлювані психологічні захисти [16]. Однак наявність суперечливостей та їх визнання є запорукою дотримання основного критерію суб'єктності [2]. Отже, наявність такого внутрішнього протиріччя може бути чинником подальшого розвитку особистості, резервом внутрішньої варіативності [16, с. 92, 93], чинником розширення сфер суб'єктного самонастановлення, подолання об'єктного самонастановлення.

Висновок. Отже, існування суперечливих суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних соціально-психологічних самонастановлень є відображенням психологічної неоднорідності особистості як суб'єкта. Суперечливими можуть бути настановлення щодо різних класів соціальних суб'єктів, різних соціальних груп, різних часових локусів свого життя та щодо себе в різних сферах життєдіяльності – свого “життєбуття”.

Міра олюдненості настановлень особистості щодо своїх життєвих завдань є динамічною і зростає разом із розвитком суспільства. Дослідницький погляд на людину виявляє позитивні зрушення з точки зору відходу від “препарування” та руху в напрямку до “порозуміння” – попри наявність потужних протилежних суспільних тенденцій. Дослідження олюднення/оречевлення як суб'єкт-суб'єктного/суб'єкт-об'єктного соціально-психологічного настановлення також демонструє дрейф від дослідження поведінки до з'ясування смислів.

Соціально-психологічний зміст олюдненого та оречевленого настановлення ми досліджували через концепції взаємодії, поліфонії, вчинку, вибору, свободи, життєвої світопобудови і через концепції об'єктивації, відчуження, смисловтрати, соціалізації, конформізму, життєвої некомпетентності, “офіційного” існування, екзистенційної фрустрації, ноогенного неврозу. Визначено чинники формування олюдненого чи оречевленого настановлення: соціальні ситуації розвитку, умови життя, особливості розв'язання вікових криз, спрямованість на вибір/уникнення відповідальності, складнощів, невідомого, небезпеки, мінливості в плинному неоднозначному сучасному світі, що гостро переживається людиною як більш вільний, а проте загрозливо невизначений. У такому світі людина може знаходити бажану визначеність, стоячи на тверді готового зразка – через оречевлене настановлення – чи сходячи на хиткий, пливучий “залюднений острівць” постійного пошуку власного смислу – через оживлююче, олюднене настановлення.

Література

1. *Аанстус К.* Головна течія у психології та гуманістична альтернатива // Гуманістична психологія : у 3-х т. / упоряд. та наук. ред. Р. Трач, Г. Балл. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2001. – С. 23–36.
2. *Абульханова-Славская К. А.* Идеальность или реальность субъекта // Субъект и личность в психологии саморегуляции : сб. науч. трудов / под ред. В. И. Морсановой. – М. – Ставрополь : Изд. ПИ РАО, СевКавГТУ, 2007. – С. 31–45.
3. *Адлер А.* Критические размышления о смысле жизни // А. Адлер. Наука жить : пер. с англ. и нем. – К. : Port-Royal, 1997. – С. 189–195.
4. *Бахтин М. М.* Философия языка и объективная психология // “*Argv vetus – Argv nova*” : М. М. Бахтин. – К. : Гнозис, 1999. – С. 168–182.
5. *Белан Е. А.* Психология активности в учении о человеке Эриха Фромма / Е. А. Белан // Методология и история психологии. – 2008. – Т. 3. – Вып. 2. – С. 121–128.
6. *Березина Н. Ю.* Феноменология интерсубъективности в психотерапии / Н. Ю. Березина // Современный психоанализ : сб. науч. трудов. – К. : Ваклер, Альтпресс, 2002. – С. 99–108.
7. *Бобнева М. И.* Социальные нормы и регуляция поведения / М. И. Бобнева. – М. : Наука, 1978. – 311 с.
8. *Бовуар С. де.* Друга стать : пер. з фр. : у 2-х т. / Сімона де Бовуар. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 390 с.
9. *Вандерфельс Б.* Вступ до феноменології / Б. Вандерфельс. – К. : Альтерпрес, 2002. – 176 с.
10. *Гошовський Я. О.* Особистісні детермінанти образу “Я” депривованих підлітків: концептуальна описова модель / Я. О. Гошовський // Українська психологія: сучасний потенціал : матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.) : в 3-х т. – К. : ДОК-К, 1996. – Т. 1. – С. 268–276.
11. *Журавлев А. Л.* Психологические особенности коллективного субъекта / А. Л. Журавлев // Проблема субъекта в психологической науке. – М., 2000. – С. 133–151.
12. *Зажирко М. П.* До проблеми “акме” в контексті практичної психології / М. П. Зажирко // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 5. – С. 47–48.
13. *Знаков В. В.* Самопонимание субъекта как когнитивная и экзистенциальная проблема / В. В. Знаков // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26, № 1. – С. 18–28.
14. *Карпіловська С. Я.* До питання смислової саморегуляції особистості / С. Я. Карпіловська // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2005. – Т. 6. – Вып. 2. – С. 130–135.
15. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения : в 2-х т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 94–231.
16. *Лепіхова Л. А.* Методологічні підходи до діагностики суб’єктної

- активності / Л. А. Лепіхова // Українська психологія: сучасний потенціал : матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.) : в 3-х т. – К. : ДОК-К, 1996. – Т. 2. – С. 90–98.
17. *Мамардашвили М.* Психологическая топология пути / М. Мамардашвили. – СПб. : Нева, 1997. – 569 с.
  18. *Осин Е. Н.* Смыслотрата и отчуждение / Е. Н. Осин, Д. А. Леонтьев // Культурно-историческая психология. – 2007. – № 4. – С. 68–77.
  19. *Петровский В. А.* Психология неадаптивной активности / В. А. Петровский ; Рос. открыт. ун-т. – М. : Горбунок, 1992. – 224 с.
  20. *Прангишвили А. С.* Проблема установки на современном уровне ее разработки грузинской психологической школой / А. С. Прангишвили // Психологические исследования, посвященные 85-летию со дня рождения Д. Н. Узнадзе / под. ред. А. С. Прангишвили. – Тбилиси : Мецниереба, 1973. – С. 10–26.
  21. *Робер М. А.* Психология индивида и группы : пер. с фр. / М. А. Робер, Ф. Тильман : предисл. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1988. – 256 с.
  22. *Роджерс К.* Вчиться бути вільним / К. Роджерс // Гуманістична психологія : у 3-х т. / упоряд. та наук. ред. Р. Трач, Г. Балл. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2001. – С. 36–60.
  23. *Роменець В. А.* Унікальність і відповідальність вчинку як засади його рефлексивності / В. А. Роменець // “Ars vetus – Ars nova” : М. М. Бахтин. – К. : Гнозис, 1999. – С. 7–15.
  24. *Сарджвеладзе Н. И.* Личность и ее взаимодействие с социальной средой [Электронный ресурс] / Н. И. Сарджвеладзе // Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры. – Режим доступа : <http://psylib.ukweb.net/books/sarjv01/txt05.htm>.
  25. Соціальний ареал життя особистості. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2005. – 400 с.
  26. *Татенко В. О.* Суб’єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко. – К. : Либідь, 2006. – 360 с.
  27. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2005. – 376 с.
  28. *Титаренко Т. М.* Особенности функционирования жизненных притязаний как способа самоосуществления личности / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 10 (13). – С. 96–104.
  29. *Узнадзе Д. Н.* Экспериментальные основы психологии установки / Д. Н. Узнадзе // Психология установки. – СПб. : Питер, 2001. – С. 5–254.
  30. *Фромм Э.* Бегство от свободы. Человек для себя / Э. Фромм ; пер. с англ. Д. Н. Дудинский. – Минск : Попурри, 1998. – 672 с.

© Крайчинська В. А.